

Krykkja inntar byen. Allianser for overlevelse i naturkrisenes tidⁱ

Brynhild Granås, førsteamanuensis, Institutt for samfunnsvitenskap, UiT Norges arktiske universitet brynhild.granas@uit.no

Anniken Førde, professor, Institutt for samfunnsvitenskap, UiT Norges arktiske universitet anniken.forde@uit.no

Sammendrag

I Vardø har folk i generasjoner hatt et nært forhold til sjøfugl gjennom fangst og sanking av fugl, egg og dun. Samtidig med en dramatisk nedgang i sjøfuglbestander i fuglefjellene, er den rødlista krykkja blitt en sentral del av bybildet, hvor den hekker på kaianlegg og bygg langs vågen. Bykrykkjene i Vardø inngår i en kompleks geografi av aksept, men den nye sameksistensen mellom menneske og fugl bringer potensielt med seg konflikter. Krykkja, som søker til byen for beskyttelse fra mennesker, ses som en indikator på miljømessige endringer og sårbare økologiske sammenhenger. Vi utforsker den uformelle forvaltninga av natur som beretninger om tradisjonelle høstingspraksiser rommer, og problematiserer hvordan befolkningas egne muligheter til å utvise omtanke for trua sjøfuglbestander og stedet de deler med dem utfordres av dagens forvaltningssystem. I ei tid med globale miljøutfordringer, trenger vi å anerkjenne dette lokale nivået av omsorgspraksiser overfor natur og se etter muligheter for å mobilisere det.

Summary

In Vardø, generations of inhabitants have lived within a close relationship to seabirds, based on catching and harvesting of birds, eggs, and eider down. As part of an alarming decrease in seabird populations, the red-listed kittiwake has become a central part of Vardø town, where it nests on docs and other constructions along the harbor. The kittiwakes in the city become part of a complex geography of acceptance, while at the same time, the coexistence between humans and kittiwakes spurs tensions and potential conflicts. The kittiwakes, seeking protection from humans, are understood as indicators of environmental changes and vulnerable ecological connections. We explore the informal management of nature that accounts of traditional harvesting practices entail and discuss how peoples' own possibilities for practicing care for threatened seabirds and the place they share with them are challenged by today's management regime. In a time of global nature crises, we need to acknowledge and mobilize this local level of caring practices towards nature.

Nøkkelord

Urbane krykkjer, flerarta sameksistens, lokal kunnskap, naturforvaltning

Keywords

Urban kittiwakes, multispecies coexistence, local knowledge, conservation

Med interesse for sjøfugl

En finværsdag på forsommeren i 2022 samla folk med interesse for sjøfugl seg på forsamlingshuset Sjøkanten, midt i Vardø sentrum. Blant dem var forskerne som hadde tatt initiativ til dette fortellerverkstedet om tidligere sankepraksiser i fuglefjellene nordøst på Varangerhalvøya i Finnmark. Før i tida fungerte Sjøkanten som velferdsstasjon for Vardø faglige fiskarlag. Mens fiskerikommunen Vardø i tiårene etter 2. verdenskrig lenge hadde nærmere 4000 innbyggere, er tallet i dag i underkant av 1900. Øya byen er lokalisert på, ligger åpent mot Barentshavet. Mellom byen og storhavet, like nordøst for Vardøya, troner Hornøya og Reinøya med sine fuglefjell. Tema på fortellerverkstedet var også dagens situasjon, der et stadig økende antall krykkjer flytter fra fuglefjellene og inn til byen, her som ellers langs kysten.

Inne på Sjøkanten var det denne sommerdagen satt opp en utstilling med bilder og historier hentet fra Sjøfuglprosjektet som etnologer ved Tromsø Museum gjennomførte på 1970-tallet. Arkivet etter prosjektet rommer fortellinger om hvordan folk langs kysten tidligere stelte med og nyttiggjorde seg av sjøfuglene. Utstillinga ga små glimt inn i hvordan folk på Varangerhalvøya i generasjoner har praktisert et husholdsøkonomisk forhold til sjøfugl gjennom plukking av egg, sanking av dun og eggeskall og fangst av sjøfugl. I tradisjonen med forvaltninga av Reinøya og Hornøya hadde Vardøhus festning, som ble etablert allerede på 1300-tallet, inntil nylig en nøkkelrolle. På disse to øyene ble måseegg utnyttet kommersielt. På fortellerverkstedet på Sjøkanten var folk fra Vardø og omegn nå samlet for å dele historier fra da de selv deltok i slike høstingspraksiser, både i regi av kommandanten på Vardøhus festning og i egne familier og lokalsamfunn.

Fortellerverkstedet var ett av flere arrangement under en tredagers workshop om tradisjonelle sjøfuglpraksiser som ble arrangert i samarbeid mellom lokale aktører i Vardø og forskere. På andre dag av workshopen dro vi med båt ut til Hornøya. Her gikk vi langs merkede stier, tett på hekkende krykkjer, alker, teist, toppskarv, lomvi og polarlomvi. Reinøya er stengt for turister, mens Hornøya er landets mest besøkte fuglefjell. Begge øyene er i dag freda på grunn av fuglefjellene og har siden 1983 vært naturreservat. Samtidig som forskere melder om alarmerende nedgang av fugl i fuglefjellene, preger krykkja bybildet i Vardø stadig mer. Når vi gikk på krykkjevandring i Vardø etter turen i fuglefjellet, startet vi ved Pomormuseet i Brodkorbsjøan, hvor alle vinduskarmer og gesimsar er dekket av krykkjereir. Videre langs kaiene var det som å befinne seg i et urbant fuglefjell; kaikanten var full av krykkjer. Mange stakk hodet ut av dekkene som er montert som fendere langs kaia, hvor de har reir. På noen

brygger var det satt opp kasser for krykkja, hvor reirene lå tett i tett. Sjøfuglforsker Tone Reiertsen guidet oss på vandringen og fortalte om en dramatisk nedgang i krykkjebestanden på 75% siden 1999. Hun forklarte hvordan nedgangen henger sammen med komplekse endringer i havtemperatur og bestanden av lodde og predatorer. Krykkja kommer til byen for å søke beskyttelse fra mennesker.

→ Figur 1: Kaiene i Vardø er blitt urbane fuglefjell. Foto: Anniken Førde

Under fortellerverkstedet og i seinere oppfølgingsintervjuer, formidlet deltakerne historier om tradisjonelle måter å forholde seg til sjøfugl. Samtidig engasjerte de seg i framtida til både fugl, fisk og folk i dette området. Beretningene deres uttrykker tradisjonell kunnskap og historisk forankra forståelser av forholdet mellom folk og sjøfugl og av stedene folk deler med fugler og andre arter. Denne naturkulturelle framstillingen av stedet forteller om forpliktelser og omtanke for andre arter innbyggere har med seg i møter med en endra stedsfauna, som med det stadig økende antallet krykkjer i Vardø by. Vi utforsker den uformelle forvaltninga av natur som beretninger om tradisjonelle høstingspraksiser rommer og hvordan dagens situasjon setter på spill innbyggernes muligheter til selv å utvise omtanke for trua sjøfuglbestander og stedet de deler med dem. I en fiskeriavhengig by som dette, er den uformelle naturforvaltninga forbundet med prekære forandringer i forholdet mellom sjøfugl, fisk og befolkning.

Etter å ha presentert det metodologiske og teoretiske utgangspunktet vårt, skriver vi fram materialet gjennom fire avsnitt. Først undersøker vi det historiske fokuset under møtet på Sjøkanten og fortellingene om sjøfugl fra barne- og ungdomsår, før vi løfter fram forståelser av forholdet menneske og fugl som ligger i disse beretningene. Deretter tar vi for oss den følelselada kritikken av politikk og offentlig forvaltning av naturressurser deltakerne kom med, før vi vender fortellingene deres inn mot dagens møte mellom mennesker og krykkjer i en by med stadig færre folk og stadig flere krykkjer. Den analytiske fortellingen avsluttes med en epilog som peker vidare mot utviklingen av skjøre, men potente flerartslige stedlige allianser. Basert på et situert kunnskapsperspektiv (Haraway 1988) og med ønske om å bidra til en dybdeforståelse av artskryssende relasjoners del i stedsprosesser, har vi søkt å utforme en analytisk fortelling som gir innsyn i et periferisamfunn i det senkapitalisme, klimakrise og tap av naturmangfold utfordrer fugl, fisk og folk der samtidig.

Med omtanke for andre arter: Analytisk inntak

Analysen vår baserer seg på materiale fra fortellerverkstedet på Sjøkanten under workshopen forsommeren i 2022, der én av oss deltok, og på oppfølgingsintervju med flere av deltakerne som den andre av oss gjorde tre måneder senere. Deler av materialet er også samtaler og observasjoner som hver av oss har med oss fra besøkene våre i Vardø. Ingen av oss kjenner Vardø fra før av. Likevel gjenkjenner vi stedet med bakgrunnen vi begge har fra små kystsamfunn i Nordland. Denne gjenkjennelsen vekker identifikasjon og engasjementet for kystsamfunnet vi møter. Som forskere er vi del av en lokalsamfunnsforsknings-tradisjon i nord

der vi de senere årene har engasjert oss i etnografisk orientert forskning som retter oppmerksomhet nettopp mot sted, landskap, hverdagsliv og folks forhold til natur.

Det overordna målet for forskningsprosjektet FUGLAN VEIT, som denne studien inngår i, er å skape ny kunnskap, utforske nye allianser og bidra til mer oppmerksomhet rundt sjøfuglbestanden som del av kystkulturen og utviklinga av kystsamfunn som Vardø. Et viktig omdreiningspunkt for prosjektet har vært å bringe arkivmaterialet fra Tromsø museum sitt Sjøfuglprosjekt tilbake til kystsamfunnet og sette det i spill der. På 1970-tallet hadde kystbefolkninga i Nord-Norge blitt intervjuet om tradisjonelle sjøfuglpraksiser. Lederen av FUGLAN VEIT fortalte fra Sjøfuglprosjektet før fortellerverkstedet. I tillegg var utvalgte fortellinger i bilder og ord fra arkivet utstilt på Sjøkanten under arrangementet. Sånn sett spiller arkivmaterialet inn i samtaler og tar del i denne analysen.

Til sammen 15 inviterte personer deltok på fortellerverkstedet, i tillegg til forskerne. De fleste av disse var fra Vardø, mens tre var fra Syltefjord og Ekkerøy. Alle ble rekruttert via Vardø næringsforening, som er samarbeidspartner i FUGLAN VEIT, og begrunnelsen for invitasjonen var erfaringene folk på ulike måter har med sjøfugl, ikke minst med å sanke egg. Fem deltakere ble intervjuet i etterkant, der de reflekterte over fortellerverkstedet de hadde vært med på og fikk anledning til å formidle flere erfaringer.

Eggplukking på Reinøya, Vardø (KS) 3.6-77

Kommandanten på festningen organiserer eggplukkingen. Tidlig på våren sender han et opplegg til skolen, hvor interesserte plukkere kan sette seg på liste. Listen blir lang for plukking er populært. I begynnelsen av mai gjøres det rekognosering på øya, for å undersøke om plukking kan begynne. Når alt er klart for plukking, kjøres festningens båt ut til Reinøya hver ettermiddag kl.15 med retur kl.19. 25 gutter av de som har satt seg på liste får komme med hver gang. Hver plukker får sitt plukker-nummer. I år var det 59 plukkernummer dvs. at 59 gutter har plukket egg der ute i år. De samme kan ikke alltid komme med.

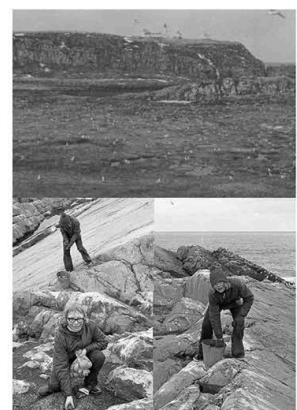

"Jeg møtte på kaia litt før kl.15 for å være med Vardøhus festnings båt, «Teisten». En mengde gutter i alderen 9-16 år var møtt opp. De 25 første skulle få være med, dvs det var visst andre kriterier enn å være først, som også spilte med i utvelgelsen. Jeg fotograferte båten og plukkene, mens vi ventet på kommandanten på festningen.

Slik gikk jeg glipp av hvordan en av gutt havna i havet. Men han ble raskt dradd opp, og dryppende våt måtte han gå hjem, mens en annen på kaia fikk være med i hans sted. Noen hadde plastbotter med seg, alle hadde bærepøser i lommene. 4-6 stykker hadde soveposer og sekker med seg. De skulle overnatte i gammen.

Det ligger kontinuerlig vakt på øya. To soldater holder vakt av gangen. De plukker også egg og får samme pris for dem som ungene. Om bord snakket gutta om at det gjaldt å komme først i land. Noen skulle ha køy. De første fikk. For jeg var kommet med i land, var de første plukkene i gang langt oppe på øya. De har ingen faste ruter. Det gjelder bare å komme først til eggene.

Kommandanten foreslo at jeg tok følge med Leif M. Kofsed. En 16-åring som har plukket egg på Reinøya fra han var 8 år. Da fikk han være med en eldre bror. Nå er han den eldste av plukkene. Men ettersom han går på skolen, synes han det er en grei jobb å ha på ettermiddagen."

→ Figur 2: Utsnitt fra utstilling fra Sjøfuglarkivet som viser tidligere sankepraksiser i fugle fjellene.

Vardøværingene som deltok, var i stor grad bekjente allerede før fortellerverkstedet. Sammen med fiskere vi har hatt samtaler med i Vardø og Kiberg, utgjør de som blir referert i denne

artikkelen et “nettverk av nettverk” som er del av et sammensatt og omskiftelig sted (Massey 2005). Et viktig kjennetegn ved dette nettverket er engasjementet de i ulike sammenhenger har for sjøfugl og stedsutvikling. Én slik sammenheng er den ideelle organisasjonen Hornøyas venner, som jobber for å bevare Vardø fyrstasjonen på Hornøya som kulturminne og for at fyrets bygninger skal være tilgjengelige og til glede for allmennheten. En annen er den fiskeripolitiske aksjonsgruppa Kystopprøret, som gjennom flere år har vært tydelig forankret i Vardø. Enda en er foreningen Vardøhus festnings venner, som jobber for å sikre festningen som kulturarv gjennom blant annet å drifte museet der og stå for guidede omvisninger. Andre er engasjerte i utviklinga av reiseliv mer generelt. Flere har erfaring som historiefortellere fra reiseliv, kulturliv og politikk.

Når vi tilnærmer oss fortellingene deres, forstår vi dem som stedlige. Vi betrakter et sted som Vardø som et åpent og dynamisk “møtepunkt” som kommer til fra dag til dag gjennom forbindelser også til andre tider og andre steder (Massey 1994; 2005). Stedet er en “flerstemt” prosess (Price 2004, 1) av “forhandlinger” (Massey 1994; 2005) som “gjøres” gjennom kroppslige så vel som diskursive handlinger, for eksempel ved å fortelle historier. Målet vårt er ikke å komme “til bunns i” (Price 2004, 2) hva et sted som Vardø er eller hvordan befolkninga der handterer en endra krykkjesituasjon. I stedet trekker vi i tråder som folk vi møter tilbyr og forfølger dem, mens vi forstår dem som del av et flerstemt og sammensatt sted som ellers er forbundet med lag på lag av historie. Samtidig forstår vi fortellingene som avgrensede «verdensskapelser», i den betydning at de bærer fram et potensiale til å (om)skape steder (Price 2004), både når de fortelles i det små, til en selv, men ikke minst i kollektive sammenhenger som de som undersøkes her. Metodologisk sett forstår vi oss selv som del av slike forsiktige omskapinger av stedet i det vi kobler oss på stedlige prosesser gjennom fortellerverkstedet, workshopen den var del av, intervjuene i etterkant og de uformelle møtene vi har vært i underveis. Det betyr at vi ikke etterstreber avstand, nøytralitet og klassisk objektivitet, men søker å forvalte vår uunngåelige tilstedeværelse og deltakelse i feltet på en ansvarlig måte (jf. Haraway 1988).

I perspektivet vi legger an, er det ikke mennesker alene som gjør steder; vi har med oss at fortellinger skapes i relasjoner til det være seg havet, været, kysten, øyene og den fysiske byen – fortellende mennesker og den fysiske verden er uadskillelige (Price 2004, xxi). Videre er vi opptatt av hvordan flere arter enn mennesker er handlende subjekt som tar del i utviklinga av stedet (Thrift 2021; Wilson 2022). I ei tid med klima- og naturkrise, tilnærmer vi oss dette

flerartslige med intensjon om å bidra til mer humane tilnæringsmåter (Thrift 2021, 3) i utforskninger av hvordan steder og den større verden de er del av formes og omformes.

Med dette utgangspunktet studerer vi relasjoner av kunnskap, kjennskap, avhengighet og omtanke for andre arter som folk vi møter står i (de la Bellacasa 2017) og som vi som forskere og innbyggere i nord deler med dem. Et spesifikt relasjonelt tema som kommer opp, er aksepten mennesker og krykka har for hverandre; stedet blir her en kompleks geografi av aksept (Wilson 2022). Når denne geografien blir fortalt fram, forbindes den både til fortida (Massey 2005) og til det planetære (Lorimer 2015), for eksempel gjennom vardøværingene som med bekymring tolker endringer i krykkjas og andre arters liv som indikatorer på globale miljøendringer. Samtidig handler historiene om arter som tilpasser seg og allierer seg med andre (Tsing 2017, 51), basert på kjennskap til tradisjonelle tilpasninger og erfaringer av hvordan forholdet til andre arter har vært utfordret i nyere historie.

Historiene deres formidler også delvis kritiske tanker om hvordan slike bærekraftige historiske allianser (Tsing 2017) kunne vært løftet fram og blitt brukt som utgangspunkt for å gjenoppta og videreføre tradisjonelle praksiser (Tsing 2017, 51). I dette ligger også ideer om å endre premissene for politikk, basert på forpliktende allianser med andre arter (Thrift 2022, 10). Når vi gir oppmerksomhet til beretningenes uttrykk for et hverdagslig samspill mellom arter, er det med intensjon om å løfte fram den erfaringsbaserte omtanken for natur som dette hverdagsnivået er bærer av. Vi ønsker å gjøre synlig premisset om tilværelsens flerartslige ontologi som den hverdagslige omtanken for andre arter er et uttrykk for. Innretningen av analysen er basert på en forståelse som tilsier at offentlig forvaltning aldri har hatt eneansvar for å vise omtanke for natur og antagelig heller aldri kan eller bør få det. Med å henvende oss til et uformelt stedlig nivå i stedet for «stakeholders» i form av organiserte og institusjonaliserte interessenter og ansvarlige, viser vi fram en tradisjonelt forbundet uformell forvaltning av natur. Dette er en forvaltning med en stedlig kraft i seg som fortjener oppmerksomhet fra forskere og som politikk og forvaltning hele tiden trenger å forstå bedre og spille på lag med i søken etter gode løsninger.

Historisk forankra fortellinger om sjøfugl, menneske og sted

Til fortellerverkstedet på Sjøkanten var det invitert flere fra området som hadde ulike erfaringer fra barne- og ungdomstida som innebar tett kontakt med sjøfugl. Deltagerne var fra 50 til 90 år. De fleste av dem var fra Vardø og erfaringene inkluderte måseeeggsanking på Reinøya og

Hornøya. I dette møtet på kryss av generasjoner, der også folk fra Ekkerøy og Syltefjord var med, manifesterte det seg raskt et fellesskap gjennom erfaringsutveksling, leting i minner, diskusjoner og humoristiske framstillinger som avfødte mye latter. Workshopen og fortellerverkstedet sin forankring i Sjøfuglprosjektet fra 1970-tallet la til rette for å løfte fram og vekke til live sider ved det historiske stedet. Det gjorde også rekrutteringa av deltakere med erfaring fra tradisjonelle høstingspraksiser. Det var i denne historiske sammenhengen at også kritiske perspektiv på dagens forvaltning og politikk og engasjementet og omtanken for framtida til sjøfugl, fisk og lokalsamfunn i området kom til uttrykk.

Deltakerne tegnet et bilde av en lang tradisjon med å sanke egg langs kysten av Varangerhalvøya, med vekt på eggsanking på Reinøya og Hornøya. Eggsankinga på disse øyene rett ved Vardø var kommersiell. Den eldste kjente nedtegninga av kommersiell sanking her er fra 1818. Mens inntektene fra eggessalget i tidligere tider gikk til kommandanten og andre ansatte på Vardøhus festning, var deltakerne sine historier forbundet med kjøpmannen Haagensen i Vardø som fra 1950-tallet av kjøpte opp eggene fra kommandanten og videresolgte dem til et nasjonalt marked. De som plukket egg på øyene fra 1960- og fram til 1980-tallet, var med på en virksomhet som var organisert av kommandanten. Tradisjonen fikk en nokså brå slutt i 1988. På fortellerverkstedet ble det snakket om hvordan en kampanje dette året, som advarte mot å spise måseegg på grunn av høyt innhold av PCB og dioksin, satte en stopper for høstingspraksisen. Fra at det årlig hadde vært plukket rundt 100 000 egg på Reinøya og Hornøya, stoppa høstinga helt opp. Med dette ble generasjonen av vardøværingar som nå er rundt 50 år, den siste som tok del i den organiserte høstingstradisjonen på øyene.

Når noen av disse 50-åringene nå ble invitert til å snakke om eggessankererfaringene sine som en kystkultur-arv, var det nytt for dem. En forklarte i oppfølgingsintervjuet at han ble litt overrasket, for «... det var ikke noe spesielt det jeg har gjort, det er jo å plukke måseegg og være og klatre litt i noen fugleberg». En annen ble både glad og overrasket over å bli spurt, ettersom «Eggsankinga og alle de tingene der vekket gode minner hos meg. Det var noe jeg og fatteren og broderen dreiv med også (...) det var jo på tide at noen tok det opp.». En eldre mann fra Ekkerøya poengterte i ettertid at det var på tide at de som faktisk har vært med og sanket egg kunne fortelle, og ikke bare «... sånne som *ikke* har vært med på det». Å få muligheten til å fortelle historier kan gi og bevare en følelse av å aktivt ta del i verden i møte med omstendigheter som noen ganger skaper avmakt (Jackson 2002). Det ligger også en bearbeiding i det å gjenfortelle hendelser, påpeker Jackson (2002). I dialog med andre, som under et

fortellerverksted, blir historiefortelling et samarbeid der det deltakerne har felles blir skapt, delt og feiret. Denne opplevelsen kunne forskerne som deltok kjenne på kroppen. Del av det som ble løftet fram i fortellerfellesskapet var stedet. I møtet med folk som allerede har engasjert seg i spørsmål om stedsutvikling og sjøfugl over tid, opplevde vi hvordan den kollektive historiefortellinga ga styrke til et stedlig mer-enn-menneskelig fellesskap og gjorde stedet og dets framtid mer “tenkbart” (Price 2004, xxi).

Livet som unge i fuglefjellet

I et eget innlegg på første dag av workshopen, forut for fortellerverkstedet, understreket en av de mest aktive eggeplukkerne i Vardø på 1960- og 1970-tallet at ungene tjente mye penger på å plukke egg. Som regel dro de ut om morgenen og tilbake på kvelden, men noen ganger fikk de lov å overnatte i de gamle gammene “Trygga” og “Hygga” til Vardøhus festning på Reinøya. Han fortalte stolt at han alene plukka 22 000 egg på én sesong. Dagsrekorden hans uten overnatting var på 850 egg og 1200-1300 med overnatting. Med seg på arrangementet hadde han oransjerusselua si, med russenavnet «Eggemåsis» skrevet på bremmen. Eggeplukking var en populær aktivitet blant ungdommene, fortalte han, og for å få være med kommandanten sin båt “Teisten” ut til øya, var det om å gjøre å stille på kaia i tide. Det var også rangering ute på øyene etter hvor godt du hadde gjort det året før; de eldste ungene hadde områder de hadde hevd på, mens de yngste ble jaga hit og dit. På fortellerverkstedet beskrev flere kampen om plassen for å få være med på “Teisten”. I Tromsø museums arkiv fra Sjøfuglprosjektet finner vi etnolog Kjersti Skavhaug sin beretning om da hun sommeren 1977 stilte på kaia for å bli med båten utover: «En mengde gutter i alderen 9-16 var møtt opp. De 25 første skulle få være med, dvs. det var visst andre kriterier enn å være først som også spilte med i utvelgelsen». I viraken før avgang havnet en av guttene i havnebassenget, forteller hun, og måtte våt og slukøret gi fra seg plassen sin og gå hjem. Denne fortellingen fra Skavhaug var del av utstillinga fra Tromsø museums sitt sjøfuglarkiv på Sjøkanten.

→ Figur 3. Slitne ungdommer etter en lang dag med eggplukking. Foto: Håvard Dahl Bratrein, fra Sjøfuglprosjektet 1973 Tromsø Museum.

“Røverhistorier” om moro, spenning og dramatikk som unge i fuglefjellet, løftet stemninga og opplevelsen av fellesskap gjennom fortellerverkstedet. Det var rett og slett «en herlig tid», som den eldre mannen fra Ekkerøya sa. Spenninga med det å finne egg og med selve klatringa var det som dreiv han – til tider hadde han vært «helt rabiatt», mente han. Flere gjenkjente seg i dette og en utdypet at det ikke var mye sikkerhet når han var ute med faren sin på eggeplukking rundt Vardø: «Det var et tau der, men jeg tenkte mange ganger at det tauet, det er nå mest til pynt». I denne byen var ungdommene med på organisert eggeplukking, men plukkinga foregikk også uformelt og i familiene, og noen ganger også «i nattens mulm og mørke». I fortellingene om høy fare og stor spenning spilte staurene, de søylelignende og taggete geologiske formasjonene som er utbredt i området, en viktig rolle. På ett av bannerne i utstillinga på Sjøkanten var denne formasjonen avbildet. Mannen fra Ekkerøya mente klatring i “stauran” var livsfarlig og forklarte i detalj om hvordan han kunne presse seg til det ytterste for å komme til eggene og ikke minst få dem med seg, «... enten i lommetørkle i kjeften eller i hua». Under et eget innlegg også han hadde holdt tidligere under workshopen, hadde han vist fram en flere meter lang hov og beskrevet hvordan han klatra i staurene og firte seg ned i tau, før han langa opp hoven til andre som sto oppe og tok imot eggene. En annen fortalte fra Hornøya om hvordan det gjerne sto én mann oppe og to nede – den øverste heiv eggene ned og da var det om å gjøre

å kunne ta imot. Det var heller ikke fritt for at folk skadet seg. Ferdsel i fuglefjellene kunne også være fatalt – en av de eldre mente at det gjennom tidene har vært flere dødsulykker i Syltefjorden. Det samme formidles i beretninger fra Sjøfuglarkivet ved Tromsø museum.

→ Figur 4: “Det var mye spenning med å klatre i stauran”. Fra Ekkerøy. Foto: Martrethe Høegh, 1973, Tromsø museum.

Det var ellers et fåtall jenter med på organisert plukking av måseeegg i Vardø. På et punkt la en av mennene ut om hvordan de største guttene med de beste plassene klarte å plukke både tre og fire bøtter på Reinøya og Hornøya. Da kom det kjapt “Jeg plukket fire bøtter ...” fra en kvinnelige eggeplukker. Mens latteren bølget, smalt det tilbake fra mannen at «der er en av grunnene til at det ikke var kvinnfolk og plukket egg. De er for grådige. De tar ikke beskjeder», før han la til at «Det var ei mannfolk tid».

På fortellerverkstedet mintes deltakerne hva de voksne hadde lært dem om hvordan eggankinga skulle foregå. I Vardø fikk ungene beskjed om å plukke måsereiret reint, mens andre lærte at det alltid skal ligge ett egg igjen. Det alle likevel var enige om, er at «måsen kan telle til tre» – den har aldri flere enn tre egg i reiret sitt. Som en sa, «Hvis du prøver å legge et fjerde egg der, så er det utrolig, han vet akkurat hva slags egg som ikke er mitt og så spenner han det ut». De var også samstemte om at måsen maks legger ni egg i sesongen. På ulike plasser

har det likevel vært ulike ordninger for å kontrollere plukkinga og holde rede på hvor det skal plukkes når, for å unngå såkalte «strøypne», det vil si halvrugede egg. Ulike metoder for å teste om egg er strøypne ble også utvekslet. Det samme gjaldt ulike konserveringsmetoder, deriblant å legge dem i aske eller sand eller forsegle dem mot luft på andre måter.

Folk vi møtte bydde på flere historier om nærkontakt med sjøfugl fra barne- og ungdomsår, der folk og fugl sine ulike verdener kommer sammen. I oppfølgingsintervjuet beskrev en eldre mann fra Vardø på sanselig vis hvordan faren hans sanket dun fra reirene til ærfuglen: «Med det at pappa stelte for de (ærfuglene), så hadde han noen som var så tamme at han kunne bare ta sånn og løfte de ut av reiret. Så plukket han bare ut det av fjær og dun som han skulle ha og la de tilbake». Utover det samlet faren hans tang og tare så vel som eggeskall til gjødsling av jord. Han plukket også ærfugleegg. På fortellerverkstedet mente flere at ærfugleeggene var de beste. Der fortalte mannen fra Ekkerøya en nokså “uromantisk” historie om da han fikk seg motorsykkel og brukte den til å lokalisere ærfuglereirene: «Jeg kjørte med motorsykkelen på stien over mot floget og bare så hvor de fløy opp. Det var bare å gå og hente ...». Utenom måse- og ærfugleegg ble det plukket egg fra både krykkje, alke, lomvi og teist. Selv om eggene fra den organiserte eggeplukkinga på Reinøya og Hornøya var handelsvare, var høstinga ellers først og fremst del av husholdsøkonomien i familiene og lokalsamfunnene.

“Fuglen er glad i folk” – forståelser av menneskets plass i naturen

En eldre mann fra Vardø brakte unike erfaringer fra Reinøya til fortellerverkstedet. Han hadde tilbragt barndomsårene sine der, etter som faren hans var oppsynsmann på øya, på oppdrag fra kommandanten på Vardøhus festning. I oppfølgingsintervjuet fortalte han nærmere om en oppvekst der de som unger lekte med fuglene omkring seg gjennom hele hekkesesongen. I det ørna seilte inn over øya, kunne en av søstrene hans rope «Nå kommer det ørn!» og så la de på sprang for å skremme den og følge synet av dramatikken som oppsto, «for måsen, han fulgte jo etter og nappet han (ørna) i vellet og plaget han». Det var unger og måser mot ørn. Om måsen lærte de at, «Bare vi ikke så fuglen i øynene, men gikk forbi akkurat som om vi ikke hadde sett den, så lå fuglen i ro.». På fortellerverkstedet delte deltakerne denne opplevelsen av at måse og anna sjøfugl ikke er redd for folk. Eggesankerne hadde riktignok erfart hvordan måsen letta fra hekkeplassen og noen ganger stupte og “skjentes” på dem for å “jage” dem. Likevel, og til forskjell fra fugl som ørn og kråke, oppfattet de ikke at den var redd dem. Den eldre mannen fortalte videre om livet på Reinøya i gamle dager i intervjuet; den gangen lød tåkeluren fortsatt fra Hornøya: «Den (tåkeluren) lå jo og gaula forferdelig. Men måsen brydde seg ikke om den».

Fortellerverkstedet bød på beretninger også fra nåtida om uredde sjøfugler som tilpasser seg mennesket og det menneskeprega miljøet: «Nå i sommer kjørte det ut over 3000 turister til Hornøya. Du trør jo på skarven, han flytter seg ikke». Dette fikk vi også oppleve på vår tur til Hornøya. Vi gikk tett på både toppskarv, lomvi og krykkjer, som ikke så ut til å bli skremt av vår tilstedeværelse. En “bevinget” historie som sirkulerer i Vardø i dag er den om krykkjene som blir liggende på hekkeplassene i fenderdekkene på Dampskipskaia i Vardø til og med når Hurtigruten legger skipssida inntil – også der imponerer krykkja med tilpasningsdyktigheten sin til menneskemiljøet.

→ Figur 5: På Hornøya kommer en tett på fugl. Foto: Anniken Førde.

Gjennom historier om nære relasjoner til fugl under høstinga, tegnet deltakerne et bilde av en historisk langvarig sameksistens mellom menneske og sjøfugl, som på en tatt-for-gitt måte anerkjenner fuglens agens (Lorimer 2007) – krykkja fascinerer med sin gjøren og laden, også når den kommer til byen. Budskapet de formidler er også at “fuglen er glad i folk”; måser og anna sjøfugl har interesse av å ha folk rundt seg. Mennesker er deres allierte i kampen om å holde stand mot predatorer som ørn, svartbak, kråke og ravn. En historie fra fuglefjellene som

gjentas på fortellerverkstedet, i intervjuer og samtaler, er den om ørna som skremmer sjøfuglen på vingene, mens kråke, ravn og svartbak sitter klare til å fly inn og forsyne seg av egg og kyllinger. Folk uttrykte bekymring for fuglen. Uroen handlet ikke bare om økende predatorbestander, men også om klimaendringene, ettersom de oppfatter at eksponeringen for predatorer blir enda verre når havet blir varmere, torsken trekker lenger nord og fuglene må fly lenger ut for å finne mat.

Uroen vi her er inne på, handlet også om sammenhengen mellom situasjonen til fisk og sjøfugl. Flere formidlet en bekymring over moderne fangstmetoder for fisk og over de lukkede systemene i dagens fiskeri. Når systemene lukkes stenges fuglenes tilgang på slog og fiskeavfall og hver smitt og smule av fisken utnyttes i stedet kommersielt. Det ble påpekt at, til tross for at «alt henger sammen med alt», blir det forsket og snakket for lite om den avgjørende sammenhengen mellom fugl og fisk. På fortellerverkstedet fortalte ei at de som unger i Persfjord fant døde lomvi og at de voksne allerede den gangen ga dem forståelsen av at fuglen sultet fordi lodda var overbeskatta. De krykkje-engasjerte sjarkfiskerne vi har vært i samtaler med siden, uttrykte sin bekymring for lodda – de savner forskning på loddebestanden som jo er «en av motorene i hele havet her». Sjarkfiskerne kjenner krykkja som en som i likhet med dem selv er avhengig av småfisk og er forbundet med lodda sin skjebne. Da oppleves det som en “tragedie” når “... ho (lodka) gyter inne med land her og det kommer en stor snurrvabåt og drar tauene igjennom den som ligger på bunn”. Den samme bekymringa gjaldt seifiske med moderne fangstmetoder, ettersom seistimene har en avgjørende rolle med å drive lodda opp til overflata og gjør den tilgjengelig for fuglen. Denne uroen for sårbare økologiske sammenhenger og naturmangfoldet ble uttrykt av flere, også under fortellerverkstedet.

En anerkjennelse av tida vi lever i som “utryddelsenes tid” (Vetlesen 2022, 213) gir seg til kjenne blant de vi møtte. Arne Johan Vetlesen ser det at vi begynner å bekymre oss for andre arter – til forskjell fra for eksempel å frykte dem – som en historisk vending (2022, 242) der tradisjonelle forståelser av hva som er ansvarlig adferd overfor andre dyr er i endring (Vetlesen 2022, 213). I vårt tilfelle er det i større grad en kontinuitet i forståelsen av ansvarlig adferd overfor sjøfugl som kommer til uttrykk. De vi har møtt mener likevel at mennesket kanskje må finne på noe nytt innenfor den etiske relasjonen de har til sjøfugl, som å bygge “imiterte fuglefjell”, som en kalte det, eller “krykkjehotell”, i Vardø by.

I oppfølgingsintervjuene koblet flere menneskets og krykkjas felles økologiske avhengighet direkte til forståelsen av sjøfugl-menneske-forholdet fra fortellerverkstedet: «Fuglen søker mot mennesket (...) Vi har en plass i lag. Vi *er* naturen.» En av de eldste deltakerne satte i tillegg ord på en “økosorg” (Bjørlykhaug og Vetlesen 2020) som har kommet til på hans eldre dager: «Det er nesten litt sørgelig at man skal oppleve på slutten å se at dyrebestander og masse truede arter ... Du ser program på tv og hvordan vi herjer». Livet har lært han at “alt er avhengig av alt.» I likhet med flere andre bar han med seg en forståelse av avhengigheten vår til naturen fra en oppvekst i familier og lokalsamfunn med rike husholdsøkonomiske høstingstradisjoner. Som en annen uttrykte det, “vi lærte jo å ikke ta mer enn det vi trengte”. Med dette forteller deltakerne fram en kulturell historie om mer-enn-menneskelige sosiale relasjoner (Tsing 2017, 52) som ble praktisert gjennom en oppvekst med sanking, høsting og nærhet til sjøfugl og annet levende. Her hører mennesket til i naturen, der det av “materielle nødvendigheter” og med “affektive intensiteter” inngår i forpliktende hverdagslige relasjoner med mere og flere enn mennesker (de la Bellacasa 2017, 169). Det forankrer det å bry seg om fugl og fisk i hverdagslige gjøremål hvor igjennom folks livsgrunnlag repareres og opprettholdes (de la Bellacasa 2017, 170). Kritikken de kommer med er rettet mot de som praktiserer naturrelasjoner som en inngripen utenfra, uten å ha denne etikken med seg. Som en sa i intervjuet, står avveininga i dag “mellom menneskets grådighet og menneskets tilhørighet”. Når flere vi har samtalt med viser til en “grådighet”, gjør de det som del av fortellingen om et Vardøsamfunn og naturen dette samfunnet er innvevd i som gjennom tiår har vært utfordret av kapitalistisk og industriell utnyttning av naturressurser, med bruk av moderne teknologier, særlig innenfor fiskeri. Basert på erfaringer og erkjennelser av å være del av og avhengig av en sårbar økologi, kritiserer de med dette det Tsing (2017, 53) kaller kjernen i moderne prosjekter, hvori “plantasje-økologier” inngår (Ibid). I så måte skal det sies at fiskeoppdrett så langt ikke har fått slippe til i Vardø. Hand i hand med en tradisjonsbunden naturettikk, har Vardøsamfunnet en motstandskraft i seg.

Høsting, omsorg og forvaltning av natur - fortellinger om avmakt og sinne

Materialet vårt forteller om tradisjonelle høstingspraksiser som blir forstått som forvaltningspraksiser. Under feltarbeidet i Vardø møter vi i så måte et åpent sår og et tilliggende sinne. Det kommer til uttrykk i en kritikk av ikke bare fiskeripolitikk, men også naturforvaltningsregimer som har fratatt befolkninga ansvar, autonomi og framtidsmuligheter, basert på det som for dem er fremmede og fremmedgjørende ideer om forholdet mellom menneske og natur.

Mest utsatt for denne kritikken er Statsforvalteren, som i dag forvalter Reinøya og Hornøya, som de mener gjør mennesket til fuglens fiende. Mange har vært skeptiske til fredningsregimet på øyene. Reinøya ble fredet og stengt for ferdsel i 1973 og ble innlemmet i Hornøya og Reinøya naturreservat i 1983. Ferdsel er i dag i hovedsak forbudt fra 1.mars til 15.august, med unntak av ferdsel med oppsyn og på avgrensede områder (Forskrift om fredning for Hornøya og Reinøya naturreservat). Når Statsforvalteren i 2020 foreslo å utvide perioden for ferdselsforbud og innskrenke de allerede avgrensede ferdselsmulighetene på Hornøya, skapte dette sterke reaksjoner i Vardø-samfunnet. Under fortellerverkstedet utbrøt en at “Fylkesmannens miljøvernavdeling er helt på tur” i dette spørsmålet. Ordfører Ørjan Jensen uttalte i 2021 til NRK at «Vi er redd for at den begrensingen vil ødelegge fuglefjellet og økosystemene der. Mennesker har i hundrevis av år røkta fuglefjellet og sørget for at det i dag er sånn som det skal være.» (NRK 2021). Med dette føyer han seg inn i hovedfortellingen fra møtene vi har vært i, der folk har beskrevet lokale tradisjonelle praksiser basert på en nærhet mellom arter som har fungert for fugl som for menneske. Avstanden som nye forvaltningsregimer har skapt mellom fugl og menneske er i deres øyne medvirkende til at krykkja flytter inn til byen; der søker fuglen tilbake til nettopp menneskelig nærhet fordi den beskytter dem i en kritisk situasjon. Ingen vi møtte fravek fortellinga om ørn, ravn, svartbak og kråke som del av problemet for sjøfuglen. Dette problemet mener de innbyggerne kan hjelpe sjøfugler med gjennom å være til stede, videreføre høstingskulturen og aktivt kontrollere predatorbestandene. Fortvilelsen og sinnet ligger i at myndighetene har fratatt dem disse mulighetene. På den ene sida kalibrerer de seg følelsesmessig inn på krykkja som kommer til byen (Lorimer 2007, 914) med beundring, overraskelse og fasinasjon, mens de er vel innforstått med at fuglen har agens. På den andre sida snakker de fram et fellesskap rundt en følelse av avmakt, uro og sinne overfor myndigheter og politiske regimer som fratar dem en nedarvet og kroppsliggjort naturetikk og autonomi i naturmiljøet de opplever seg som del av. Her er affekt en vital motivasjon for et engasjement i forvaltningsspørsmål.

“Krykkja betyr vår i Vardø” – sjøfuglen tar plass i bylandskapet

I forlengelsen av naturforståelsene deltakerne bar fram og følelsene, engasjementet og kritikken som fulgte med, hadde samtalen om sjøfugl et stedlig aspekt ved seg – de utfoldet seg med stedet som felles grunn (jf. Price 2004). I møtene vi har vært i, har folk mobilisert lidenskapelige fortellinger, basert på historisk forbundne stedlige erfaringer. Mobiliseringa av den følelsesladede kritikken minner om Jackson (2002) sine beskrivelser av hvordan folk i en

kollektiv fortellersammenheng kan gjenoppdage en hensikt og mening ved de erfaringene og den kunnskapen de er bærere av. Det kan gjøre utfordringene de står i som innbyggere mer handterbare (Jackson 2002) og begripelige (Price 2004, xxi). Gjennom å fortelle fram engasjement og kritikk i lag, aktiverer de agens i møte med krevende forvaltningsregimer og andre stedlige omstendigheter som fratar dem autonomi og makt (Jackson 2002).

De senere årene er krykkja blitt en sentral del av bybildet i Vardø, hvor den har slått seg ned i stadig større antall på kaianlegg og bygninger langs deler av Vestervågen. I 2021 ble det anslått at 1500 krykkjer hekket her (Benjaminsen, Reiersen og Jacobsen 2022). Vestervågen, som ligger midt i Vardø by, er formet som en hestesko som er åpen mot nord, men beskyttet mot storhavet av to moloer. I den sørlige enden er vågen lukket av landtunga som forbinder den todelte Vardøya. Området rundt vågen er i dag preget av næringsbygg i langvarig forfall. Dette er materielle spor av at Vardø gjennom flere tiår har vært preget av alvorlig tilbakegang, med en serie av kriser innenfor fiskerinæringa og en sterk nedgang i folketallet. Gatekunsten som preger flere bygg i Vardø, med ord som «It's not down on any map. True places never are», er kritiske manifestasjoner i forlengelse av denne prosessen. Havna har bevart sin funksjon som fiskerihavn og dagens politiske ledelse i Vardø ønsker å videreføre den som det. Krykkja som inntar vågen kommer tett på folk som har arbeidsplassen sin der i anknytning til en forsiktig voksende fiskerinæring basert på sjarkfiske. Boliger og kontorer ligger stort sett på god avstand. Mens åpne konflikter mellom krykkjer og mennesker så langt har latt vente på seg i Vardø, tilbyr Vestervågen etisk betydningsfulle rom for andre arter (Vetlesen 2022, 213).

Mens vardøværingene vi møtte snakket fram naturforståelser på kritiske og følelseladade måter, oversatte de engasjementet til en entusiasme for byutvikling i det det ble snakk om krykkja i byen. I så måte er det viktig å merke seg at krykkja allerede har vært befestet kulturelt i Vardø by over tid. Den historiske erfaringa av bykrykkja er levende i Vardø: «Krykkja som en del av bybildet, det har vi hatt så lenge jeg kan huske», fortalte en mann i 50-årene. En eldre mann hadde allerede på 1980-tallet vært med å sette opp krykkjekasser innerst i vågen. Vardøværingene vi har møtt krediterer ellers arkitekt og fugleentusiast Tormod Amundsen og bedriften hans Biotope for å ha skapt en økt bevissthet om sjøfugl her gjennom det siste tiåret. Fra 2012 arrangerte Biotope i flere år fuglefestivalen Gullfest, der unge som voksne ble invitert til alt fra foredrag om fugleliv til ringmerking og bygging av krykkjekasser. Gjentakende ble vi fortalt hvordan folk med det er blitt bedre kjent med de ulike sjøfuglartene de faktisk lever med. Biotope har dessuten utviklet Vardø til en destinasjon for fugleentusiaster. De mange tilreisende

som kommer for å se på fugleliv i fuglefjellene, blir fascinert også av krykkjene i byen. Et yndet fotoobjekt er veggene på Pomormuseet, som er dekt av hekkende krykkjer. Slike turistiske prosesser er med å ytterligere skrive krykkja kulturelt inn i byen.

→ Figur 6: Hekkende krykkjer preger fasaden på Pomormuseet. Foto: Anniken Førde

I Vardø omtales krykkja i dag som et vårtegn: «Når det er krykkjer i Brodtkorbsjøan, da er det vår!» fortalte en på fortellerverkstedet, mens han beskrev hvordan de bruker å gå og se etter om krykkjene har slått seg ned på de kjente plassene. I intervjuet mente en annen at «...vi er glade i måsen her. Kanskje fordi det er det eneste vårtegnet vi har» og la til at uten krykkja mister Vardø en del av sin puls. Når krykkja løftes fram som ikon og kulturelt betydelig, forbindes dette også med gamledager. I oppfølgingsintervjuet forklarte ei at interessen for krykkja er noe som henger igjen fra den gangen lokalbefolkninga var tettere forbundet med en høstingskultur. Den estetiske verdien (Lorimer 2015, 9-10) i møtet med krykkja er etter hennes mening derimot historisk ny: «Vi har bedre tid nå. Til bare å nyte, se på fuggel (...) Vi gjorde ikke det i oppveksten.» Gjennom fortellerverkstedet ble det flere ganger påpekt at fuglen trekker inn i byen fordi den savner folk. De mange fortellingene om å leve tett på fugl, gjennom eggsanking på øyene i tidligere tider og nå som nabo i byen, viser hvordan kroppslige møter mellom folk og fugl har i seg et potensiale for hengivenhet og for etisk sensitivitet ovenfor andre arters livsvilkår og hvordan de er sammenvevde med våre (Lorimer 2007).

De fleste framhevet at vardøværingar ikke bare er vant til krykkjene i byen, men at mange også setter pris på dem. Ei fortalte i intervjuet at hun selv er veldig glad i krykkja, men legger til at «Det er ikke alle som er så glad i den.» Hun mente likevel at folk stort sett lar den være i fred og har en viss omtanke for den, «For det hadde jo vært enkelt med guttestreker og sånt. Det kan godt hende de har vært og hentet noen egg, men jeg tror folk passer på den også.» Derimot uttrykte mange bekymring i samtaler og intervju for at et stadig økende antall bykrykkjer kan skape problemer og konflikt. På Dampskipskaia, der Hurtigruten legger til, mener flere det er utfordrende med krykkja som skiter ned kaiområdet: “Det er ikke noen bra velkomst. Det lukter. Det er fantastisk å se dem, men ...”. Samtidig som bykrykkjene har blitt et ikon i Vardø og inngår i det Helen Wilson (2022) kaller en kompleks geografi av aksept, er bildet spenningsfullt. Fra studier av urbane krykkjer i Newcastle viser Wilson hvordan krykkja skaper og skapes gjennom en rekke politiske, sosio-økologiske og kulturelle vilkår. Mens mange i Newcastle setter pris på fuglene og er opptatt av å bevare dem, opplever andre dem som en rotete, høyløst og aggressiv inntrenger i byens rom. Som del av måsefamilien blir de ofte devaluerte og sett som ‘malplassert’ i byen (Wilson 2022, 1138; Thrift 2022). Selv om krykkjas krav på byrommet per nå ikke har utløst kjente åpne konflikter i Vardø, er sameksistensen mellom fugl og menneske ambivalent også her.

Til tross for denne ambivalensen, utløste engasjementet for krykkja hos de vi møtte i Vardø ideer om byutviklingstiltak. I det krykkja ankommer og begynner å omforme byrom på godt og ondt, forteller folk oss hvordan de følger med på det fuglen gjør. Gjennom å betrakte og vurdere dens gjøren og laden og hvordan den forholder seg til folk, dukker ideene opp om hvordan befolkninga selv kan delta i ei positiv utvikling av byen sin. Folk vi har møtt er involvert i flere dialoger om mulighetene for å utvikle slike offentlige byrom i lag med krykkja. En mulighet som ble diskutert i en samtale, var å bygge en monumental hekkeplass for krykkjer innerst i vågen, ikke langt fra Pomormuseet og Rådhuset. Diskusjonene gikk på hvordan gode offentlige rom kunne bli skapt, samtidig som det hjalp krykkja og uten at fuglen ble plaget av nærgående folk eller vise versa. I det fuglen er mindre akseptabel på Dampskipskaia, leter folk etter steder i byen der fellesinteresser mellom fugl og folk kan realiseres i en byutviklingssammenheng. Slike tanker om utvikling av offentlige rom er knyttet til samtidas stedsutviklingstenkning, der stedets estetiske og sanselige verdier skrives inn i utviklingsskjema med attraktivitet, bolyst og turismeutvikling som mål. I slike sammenhenger kan møtet mellom fugl og menneske utløse også en økonomisk verdi (Lorimer 2015). Dette skjer i en by der flere enn de vi møtte har erfaringer og kunnskap forbundet med høstingstradisjoner som gjør dem i stand til å ønske en

fortrolig fugl velkommen, basert på en kystkulturarv og tradisjonell naturetikk som ble kollektivt aktivert gjennom fortellerverkstedet.

Epilog: Gamle og nye allianser for overlevelse i ei tid med trua eksistens

“Javisst har vi det!”, svarte en av sjarkfiskerne på spørsmål om han har fellesinteresser med krykkja. På besøk i Vardø hørte vi rykter om at sjarkfiskerne, som eier og driver Sentrum Brygge i Vestervågen, hadde planer om å bygge krykkjehotell. Vi gjorde en avtale og fikk komme på besøk. Den over 100 år gamle brygga var under full renovering og mye var allerede klart, med felles egnebu, fryserom, lagerområder og et tilrettelagt arbeidsfellesskap for flere sjarkfiskere. Og, ja, de hadde planer om krykkjehotell. På omvisning i bygget fikk vi se etasjen der de i samarbeid med SINTEF planlegger et helårs tørrfiskloft og kultursalen de legger til rette for i etasjen over.

Tidlig i 2022 hadde disse fiskerne fått høre om prosjektet FUGLAN VEIT. De, som selv allerede levde tett på krykkja som hekka på bryggeveggene, spisset ørene. Gjennom 2022 fulgte de tett med på hekkinga på brygga si og på andre hekkeområder i byen. Den ene sjarkfiskeren forteller om hvordan de plukka opp kyllinger og lyktes med å berge de aller fleste av de som datt ned fra bryggeveggen deres: “Når vi tok de opp og putta de i riktig reir, så kom foreldrene. Hvis det var feil reir, så blei de pakka og pikka på og så hoppa de til riktig reir (...) For de slåss jo og krangler så fjærene fyker her, så da er det av og til at en unge detter ned.”

Med det han vet og har erfart gjennom flere tiår som fisker, mener han det absolutt er mulig å gjøre noe med utfordringene i den marine økologien og loddebestanden som rammer krykkjas livsgrunnlag - “hvis man bare trenger inn oppover i systemet”. Mellom dette “systemet” av nasjonal fiskeripolitikk og hans eget virke, har han i lag med andre funnet sitt handlingsrom på Sentrum Brygge. I dette virket er han på lag med fisk, fugl og folk i Vardø som han kjenner og er forpliktet til. Han utfolder seg midt i et fiskeriavhengig samfunn som har opplevd radikal befolkningsnedgang, der forvaltning av fiskeressurser og fiskeripolitikken generelt i lag med klimakrise og tap av biodiversitet lenge har utfordret framtida for samfunn, fisk og sjøfugl. I tillegg kommer den spente geopolitiske situasjonen som denne byen tett på grensa til Russland er preget av. Som forskere på besøk i Vardø registrerer vi både pågangsmot og en forsiktig gryende optimisme knyttet til ikke minst en økning i sjarkfiske. Fra år til år fylles Vestervågen med flere sjarker, i en kommune som ved kommunevalget i 2019 stemte fram en MDG-ordfører som har satt foten ned for alt av oppdrett – kystfisket kommer først.

På Sentrum Brygge er det nå nødvendig å renovere ytterveggene der krykkjene de siste årene har hekket. Sjarkfiskerne har gjennom vinteren gjort i stand en alternativ hekkeplass til fuglene på en container rett ved. Utover seinvinteren har de sendt oss bilder av krykkja som nå er godt i gang med å flytte inn. Relasjonene vi her ser mellom sjøfugl, fisk og menneske inkluderer til tider skjøre, men stadig produktive allianser der byens innbyggere, en yrkesgruppe som sjarkfiskere og noen ganger også forskere er med.

Litteraturliste

- Benjaminsen, S, Reiersen, T. & Jacobsen, K.O. (2022). Urbane krykkjer i Tromsø. Effekter av tilrettelegging og avvisende tiltak. NINA Rapport 2235. Norsk institutt for naturforskning. [NINA rapport 2235 Urbane krykkjer i Tromsø_sb.pdf](#)
- Bjørlykhaugen, K.I. & Vetlesen, A.J. (2020). Hva er økologisk sorg?. I: Bjørlykhaug, K.I. & Vetlesen, A.J. (red.), *Det går til helvete. Eller?*, s. 71-90. Lysaker: Dinamo Forlag.
- de la Bellacasa, M.P. (2017). *Matters of Care. Speculative Ethics in More Than Human Worlds*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Forskrift om fredning for Hornøya og Reinøya naturreservat, Vardø kommune, Finnmark (1983). Lovdata. Stabil URL: <https://lovdata.no/dokument/LF/forskrift/1983-01-28-120>
- Haraway, D. (1988) Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective, *Feminist Studies*, 14, 575-599. <https://doi.org/10.2307/3178066>
- Jackson, M. (2002). *The Politics of Storytelling. Violence, Transgression and Intersubjectivity*. Museum Tusulanum Press.
- Lorimer, J. (2007). Nonhuman Charisma, *Environment and Planning D: Society and Space*, vol 25(5), s. 911-932. <https://doi.org/10.1068/d71j>
- Lorimer, J. (2015). *Wildlife in the Anthropocene. Conservation after Nature*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Massey, D. (1994). *Place, Space, and Gender*. Cambridge: Polity Press.
- Massey, D. (2005). *For Space*. London: SAGE Publications Ltd.
- NRK (2013). Mener ørna truer unikt fuglereservat: Hvis vi ikke får til en ordning, så dør fuglefjellet. Stabil URL: <https://www.nrk.no/tromsogfinnmark/mener-orn-truer-det-unike-fuglefjellet-hornoya-i-vardo-1.15525161>
- Price, P.L. (2004). *Dry Place. Landscapes of Belonging and Exclusion*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

Thrift, N. (2022). *Killer Cities*. London: SAGE Publications Ltd.
<https://dx.doi.org/10.4135/9781529752977>

Tsing, A.L. (2017). A threat to Holocene resurgence is a threat to livability. I: M. Brightman, M. & Lewis, J. (red.), *The Anthropology of Sustainability. Beyond Development and Progress*, kap. 3, s. 51-65. New York: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-56636-2>

Vetlesen, A.J. (2022). *Animal Lives and Why They Matter*. Milton: Taylor & Francis Group.

Wilson, H. (2022). Seabirds in the city: Urban futures and fraught coexistence, *Transactions of the Institute of British Geographers*, vol. 47(4), s. 1137-1151.
<https://doi.org/10.1111/tran.12525>

ⁱ Forskningsprosjektet FUGLAN VEIT – safeguarding diversity in times of climate change and biodiversity loss (2021-2024) er finansiert av Norges Forskningsråd. Prosjektnummer 320848.